

V létě roku 1967 nabídl galerista a velký propagátor aktuálního umění René Block řediteli berlínské Národní galerie Werneru Haftmannovi k prodeji obraz Ema z r. 1966. Olejomalba o rozměrech 200 x 130cm tehdy stála sedm tisíc marek a patřila k prvním obrazům ze série, v níž potom Richter trvale pokračoval – jsou to obrazy, na nichž je popisně zachycen věčný motiv, ale je vytvořen malbou působící jako iluze fotografického rozostření. Prvním dílem v této sérii je proslulý obraz Onkel Rudi, který vlastní Památník Lidice díky výstavě Pro Lidice, kterou v roce 1967 zorganizoval právě René Block.

Ředitel Haftmann ovšem v dopise z 27. července 1967 označuje Richterovu malbu za přebarvenou velkoformátovou fotografickou montáž a odmítá ji. Dnes malířovy obrazy z tohoto období stojí miliony dolarů. Byl tento obraz natolik revolučním dílem, že ani uznávaný galerijní ředitel nedokázal včas vnímat jeho hodnotu? Nebo za odmítnutím stál nějaký osobní postoj vůči soukromému galeristovi? Richter svým přístupem předběhl fotorealisty sedmdesátých let a vytvořil osobitou interpretaci kopírovacích postupů amerického pop artu. Jako předlohu pro tuto malbu použil umělec fotografii, kterou sám pořídil i se záměrným rozostřením – modelem mu byla jeho první žena. Dopisy s Blockovou nabídkou a Haftmannovým odmítnutím jsou součástí archívu Reného Blocka v Berlíně.

Příběh světoznámého obrazu, který je rovněž osobitou Richterovou reakcí na slavný Duchampův obraz Akt sestupující ze schodů z roku 1912, má i pozoruhodné galerijní okolnosti. Ve sbírce Muzea Ludwig v Kolíně nad Rýnem, která slavné dílo vlastní, byl obraz dlouhá léta zavěšen ve stálé expozici ve výšce nad horizontem očí diváků. Tedy výše než ostatní obrazy. Iluze sestupování po schodech byla instalací ještě více zesílena. Ale šlo o správné instalační řešení? Vždyť tento obraz je jedním z nejranejších příkladů toho, jak Richter pracoval se štětcem, jak nanášel a roztíral barvy, aby dosáhl efektu rozostření námětu. Ovšem malířský rukopis na obraze nainstalovaném ve výšce nad horizontem svých očí si ale diváci neměli šanci detailně zblízka prohlédnout – to jim umožnila až prezentace na putující retrospektivě k umělcovým osmdesátinám v roce 2012. Fronty před budovou Neue Nationalgalerie i před tímto obrazem byly po celou dobu výstavy.

22. Tvůrci osobních pravidel v malbě

Vedle umělců, kteří svými novátorskými a jedinečnými díly připravují cestu ke vzniku nových uměleckých směrů, se ale v každém období uměleckého vývoje setkáváme také s osobnostmi, které svou tvorbou překračují základní charakteristiky jednotlivých uměleckých směrů a do žádného z nich nejsou plně zařaditelní. Takoví tvůrci svými jedinečnými výkony mnohdy vytvářejí i protipól dobovým aktuálním tendencím. A jakkoli nepodlehnu převládajícímu, a třeba i módně nejsledovanějšímu směru, přece k němu přinášejí obohacující stanovisko či kritický nebo rozšiřující postoj.

Patrně nejvýraznější malířskou osobností posledních desetiletí je německý malíř Gerhard Richter, který je od konce šedesátých let dvacátého století v popředí světového zájmu a posledních čtyřicet let jsou jeho malby trvalou součástí světových sbírek a významných mezinárodních výstav. A z tvorby žijících umělců jsou jeho obrazy již čtyřicet let celosvětově nejdražší. Přitom právě Richter nikdy nebyl součástí jakéhokoliv dobového malířského proudu. Do mezinárodního provozu umění vstupuje za podpory galeristy Reného Blocka jako třicetiletý v polovině šedesátých let a jeho tehdejší malby můžeme s trochou nadsázky charakterizovat jako určitý „podvratný“ proud v pop artu. Richter maluje podle fotografie, ale

neexperimentuje s assembláží jako Rauschenberg, nepřináší statickou kopii převzatého námětu jako Warhol, ale ani nesklouzává k malířskému „technikaření“ v hyperrealistické malbě podle fotografie, k němuž v sedmdesátých letech dospěli fotorealisté jako Chuck Close či Franz Gertsch. Přesto k tvorbě každého ze jmenovaných umělců přináší Gerhard Richter jedinečnou paralelu. Sbírá alba fotografií a maluje podle nich figurální tematiku. Ale jeho malba je ověřováním možností štětce nikoli jen ve smyslu přesného popisu, ale v duchu propojování různých způsobů malby. V obrazech podle fotografií kombinuje pastózní skvrny s lazurovanou malbou, suchým štětcem vytváří iluzi klasické zobrazující malby renesančních či barokních mistrů. Krajinné detaily monumentalizuje na velké formáty, takže když na čtyřmetrových formátech maluje realisticky šedavá oblaka na modré obloze, na první pohled vidíme, že toto staromistrovské téma je malováno v současnosti. A je tu patrná znalost předchozích malířských objevů. V obraze Ema (Akt na schodech), který představujeme v obrazové příloze, rozvíjí Richter svou osobitou techniku „rozostřeně“ malby, kdy popisně zobrazený námět je malířsky ztvárněn tak, že působí jako nezaostřená nebo v pohybu vyfotografovaná realita. Pro tyto jemnosti nelze Gerharda Richtera přiřadit k pop artu, k hyperrealismu, ale ani k postmoderně, která rovněž malbu podle fotografie využívá.

Ale nelze jej jednoduše uvádět společně ani s představiteli abstraktní malby, přestože ve všech nejvýznamnějších muzeích najdeme jeho „abstraktní obrazy“, jak je sám nazýval, což jsou mohutné pastózní vícebarevné nánosy roztrhané prknem po plátně. Hrana, která stírá vrstvu malby, vytváří se značnou mírou náhody okouzující barevnou souhru – možná lze říci, že Richter v závěru dvacátého století nově rozvíjí abstraktivismus let šedesátých.

Rovněž popisná malba zátiší, jak ji známe od belgického malíře Luca Thuymanse, se rafinovaně podobá postmodernímu zájmu o detail, hyperrealistickému přenášení reality i obecně historickému odkazu iluzivní malby. Jeho věcnost a úsporná malba jsou naléhavou úvahou o současném světě, ale i vizuálním přemýšlením o podstatě malby samotné. Narozdíl od Richtera či Martina Kippenbergera nebo J. G. Dokoupila, kteří střídali mnoho různých postupů i témat, je Thuymans spíše uzavřený ve svém stále stejném světě tichého zobrazování. Připomenout bychom mohli i Marka Rothka, jakkoli běžně uváděného mezi ostatními představiteli abstrakce. I on je malířem, který pro extrémní důraz na přemýšlivý a neuchopitelný prostor malby nepatří do žádné uchopitelné kategorie. Tvůrci osobních pravidel mimo hlavní proudy tak zůstávají tajemstvím, jímž je svět současného umění nesmírně obohacován.

Malíři vymykající se ustáleným pravidlům v mezinárodním umění:

Gerhard Richter, Mark Rothko, Martin Kippenberger, Roberto Longo, Luc Thuymans

Malíři mimo hlavní proudy v českém a slovenském prostředí:

Jan Merta, Pavel Hayek, Roman Franta, Petr Veselý, Ján Vasilko, Milan Bočkay

Převzato z knihy Umění bez revolucí? 2015